

HASAN RIZÂYÎ'NİN CÛY-I RAHMET ADLI MANZUM GÜLİSTÂN ŞERHİNDE AYET VE HADİS İKTİBASLARI*

QURAN AND HADITH QUOTATIONS IN HASAN RIZÂYÎ'S POETIC WORK GULISTAN'S COMMENTARY CALLED CÛY-I RAHMET

Aysun ÇELİK**

Öz

Klasik Türk edebiyatı; "Kur'ân, hadis, peygamber kıssaları, evliya menkıbeleri, tasavvuf, mitolojik unsurlar, yerli malzeme" gibi temeller üzerine inşa olunmuş, "telif, tercüme, şerh ve nazire" geleneğinin sayısız mahsulü ile tezyin edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in temel kaynak olarak benimsendiği bu edebiyatta hemen her eserde ayet ve hadis iktibaslarına yer verilmiş, bu vesileyle mana veciz şekilde ifadeye çalışılmış ve konu kuvvetlendirilmiştir.

Bu çalışmada; Hasan Rızâyî tarafından kaleme alınan ve Sa'dî'nin Gülistân'ına yazılan tek manzum şerh olarak bilinen Cûy-ı Rahmet adlı eserdeki lafzi "ayet ve hadis" iktibasları ile bunların nazmen çevirisi incelenmiş, mezkûr "ayet ve hadislerin" şerh yönteminde kullanımları değerlendirilerek nasihatname kültürüne tesirleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Sa'dî, Gülistân, Hasan Rızâyî, Cûy-ı Rahmet, ayet, hadis.

Abstract

Classical Turkish Literature was established on such bases as hadith, tales of Mohamad, saints' anecdotes, religion, mythological elements as well as local materials and was enriched with numerous works of 'copyright, translation, comment and parallel. In this literature in which Quran is acknowledged as the basic source, almost any Quran and hadith quotation is provided and thereby the point is succinctly made clear and reinforced.

In this study, 'Quran and hadith' quotations in Cûy-ı Rahmet written by Hasan Rızâyî and known to be the only poetic exposition as well as their poetic exposition style have been analysed, appraising the contribution of these 'verses and hadiths' to the exposition style and revealing their impacts on sermon culture.

Keywords

Sa'dî, Gülistân, Hasan Rızâyî, Cûy-ı Rahmet, Quran Verse, hadith.

* Bu makale, "Aysun ÇELİK, Türk Edebiyatında 'Gülistan' ve Hasan Rızâyî'nin 'Cûy-ı Rahmet' Adlı Manzum Gülistan Şerhi, Selçuk Üniversitesi SBE DT, Danışman: Prof. Dr. Ahmet SEVGİ, Konya 2017." künyeli doktora tezimizden istifade edilerek üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aysuneren44@selcuk.edu.tr.

GİRİŞ

Nazari ve estetik bakımdan klasik Türk edebiyatı, başta *Kur'ân-ı Kerîm* ve *hadis-i şerifler* olmak üzere *mitolojik unsurlar, tarihî ve efsanevi kişiler, peygamber kıssaları, İslam tarihi, tasavvuf, menkıbeler, dinî ilimler, pozitif bilimler, halk kültürü ve bilimi* gibi çeşitli malzemelerle yoğrulmuş 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geniş bir coğrafyada etkili olmuştur.

Günümüz edebiyatlarının temel yapı ve ilhamlarına da kaynaklık eden klasik Türk edebiyatının asırlardan ve mekânlardan toplayarak bugünlere getirdiği zengin kültür ve gelenek, hemen her konuyu manzum ve sanatlı ifade etmenin gücüne dayanarak toplumda karşılık bulmuştur. Öyle ki nazımın ezberlenmeye, secili söyleyişin hıfza uygun bulunması, şiiriyetin sanatı muhtevi olması, *Kur'ân-ı Kerîm*'deki ifadeler ve ahenk unsurları; klasik Türk edebiyatı sahasını -daha ziyade- "manzum" eserler etrafında şekillendirmiştir.

Belagat ve edebî sanatlar bakımından müelliflerin ilham aldığı *Kur'ân-ı Kerîm*¹ ve Hz. Peygamber sevgisinin bir ürünü olarak *hadis-i şerifler*; manzum-mensur hemen her esere "ayet" ve "hadis" iktibas olarak yansıtılmış, bunun yanı sıra "40 ayet", "Fâtiha", "İhlâs" ve diğer bazı surelerin tefsirleri, "Suverü'l-Kur'an"², "40 hadis"³ ve "100 hadis" tercümeleri ile de edebiyatımızda müstakil olarak işlenmiştir.

Manayı veciz bir şekilde ifade ederek işlenen konuyu kuvvetlendirmek ve sure isimlerini tevriyeli kullanarak, sevgiliyi çeşitli yönlerden Mushaf'a teşbih ederek sanat yapmak gayesi, sık sık *Kur'ân*'dan ve hadislerden iktibas yapma gereğini ortaya koymuştur. İktibas lügatte, "ateş yakmak üzere bir yerden ödünç olarak kor almak", ödünç olmak, ilim almak, faydalanmak anlamları ile verilmiştir. Terim olarak ise "alıntı, nesir ya da nazım olsun, *Kur'ân* veya hadisten bir şey içermesi" manasıyla kullanılmıştır (Ece, 2002: 40). "Sözlerin aslının aktarılması" olarak tabir edilen lafzi iktibas ve "sözlerin anlamlarının aktarılması" şeklinde tabir edilen manevi iktibas (Yılmaz, 2013: 7) ayet ve hadisler dışında *atasözü, deyim, dualtemenni, kelam-ı kibâr* (Ece, 2002: 45-50) için de tercih edilmiştir. İktibas mevzuunun⁴ müstakil bir çalışma konusu olması dolayısıyla makalemizi sınırlandırmak adına bu çalışmada yalnızca; Sa'dî'nin meşhur nasihatnamesi *Gülistân* için 17. asır müelliflerinden Hasan Rızâyî'nin kaleme aldığı ve *Cûy-ı Rahmet* adını verdiği şerhinde kullandığı, lafzî âyet ve hadislerin manzum çevirileri incelenmiştir.

¹ Klasik Türk edebiyatında *Kur'ân-ı Kerîm*'in kaynak olarak kullanılması hakkında Bk. Mustafa Uzun, "Kur'ân", *TDVİA*, C. 26, Ankara 2002, s. 414-417.; Muhammet Kuzubaş, "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur'ân", *Diyanet İlmî Dergi*, Yaz Sayısı, Ankara 2003, s. 101-116.

² "Suverü'l-Kur'an" için Bk. Yunus Kaplan, "Kur'an Surelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek Daha: Senâ'î ve Suverü'l-Kur'an", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, S. 41, Konya, Bahar 2017, s. 1-12.

³ *40 Hadis Tercümeleri* için Bk. Abdülkadir Karahan, *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954; Ahmet Sevgi, *Merdümî, Tuhfetü'l-İslâm (Manzûm Kırk Âyet ve Kırk Hadîs Tercümesi)*, Konya 1993; Ahmet Sevgi, *Molla Câmî'nin Erba'ın'ı ve Manzûm Türkçe Tercümeleri*, Konya 2000; Bülent Akot, "Mevlânâ İdris-i Bitlisî ve Manzum Kırk Hadîs Tercümesi: Hadîs-i Çihil", *Journal of Islamic Research*, S. 24 (2), 2013, s.71-84.; İsmail Avcı, "16. Asır Şairlerinden Lutfî'nin Manzum Kırk Hadisi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 16, İstanbul 2016, s. 1-32.

⁴ Ayet ve hadis iktibasları hakkında bilgi için Bk. Selami Ece, "İktibas", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* S. 9, Erzurum 2002, s. 39-53.

HASAN RIZÂYÎ VE CÛY-I RAHMET ADLI MANZUM GÜLISTÂN ŞERHİ

Sa'dî'nin⁵ Salgurlu Beyi Ebûbekr bin Sa'd bin Zengî'nin veliahtı II. Sa'd adına 656/1258'de kaleme aldığı *Gülistân*, başta Türk edebiyatı olmak üzere, dünya edebiyatlarında ilgi gören, takdir toplayan, çok okunan, seçkin ve ölmez bir eser olmuştur. *Münâcât*, *na't*, *sebeb-i telif* bölümünü içeren bir **dîbâceden** ve **sekiz bâbdan** oluşan eser, **hâtîme** bölümü ile tamamlanmıştır. "Padişahların Sîreti, Dervişlerin Ahlakı, Kanaatin Üstünlüğü, Susmanın Faydaları, Aşk ve Gençlik, İhtiyarlık, Terbiye" konularına dair ahlaki hikâyelerden oluşan *Gülistân*, nasihatname⁶ türünün en önemli şaheserlerindedir.

20. yüzyılın başlarına kadar İslâm ülkelerinin medreselerinde Fars dili ve edebiyatı öğretimi için bir ders kitabı olarak kullanılan ve bu arada birçok dile tercüme edilen *Gülistân*⁷, en büyük rağbeti Türk edebiyatında görmüştür. Medreseden saraya hemen her müessesede, yediden yetmişe her kesimden ve yaştan kişinin ilgisini çekebilen *Gülistân*'ın; her yüzyılda, tamamı ya da bir bölümü, Osmanlı edipleri tarafından defalarca şerh ve tercüme edilmiş, eserin sözlükleri hazırlanmıştır.

17. ve 18. asır tezkirelerinde adı anılmayan ancak çeşitli alanlarda verdiği eserlerle velut ve kayda değer bir şahsiyet olarak karşımıza çıkan Hasan Rızâyî ise özgün bir yöntemle kaleme aldığı ve *Cûy-ı Rahmet* adını verdiği manzum şerh ile *Gülistân*'ı bir kere daha edebiyatımıza kazandırmıştır.

Ramazan 1007/Ocak 1599'da Aksaray'da doğan Hasan Rızâyî, hayatı boyunca çeşitli görevlerle ve vesilelerle Anadolu'da pek çok şehirde bulunmuş, *dânişmendlik*, *mülâzımlık*, *müderreslik*, *nâiblik*, *kadılık* gibi görevler yapmıştır. *Nazm-ı Ahkâm-ı Sâl-i Türkân* (1045/1635-36), *Kân-ı Ma'ânî* (Kitâb-ı Tuhfe-i Rızâyî) (1053/1643-1644), *Tuhfetü'l-Kudât* (1053/1643-1644), *Sad Kelime-i Alî* (1054/1644), *Nüzhetü'l-Ebrâr Min Ehli'l-Esrâr* (1056/1646), *Miftâhü's-Sa'âde* (1058/1648), *Tecelliyât-ı Hüdayî'nin Nazmen Şerhi* (1060/1650), *El-Mahmûdiyye Fî Menâkıb-ı Ricâli'l-Bilâd* (1063/1652), *Kadılık Merkezlerine Dair Bir Defter* (1063/1652-1653), *Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn* (1067/1656), *Dîvânçe-i Rızâyî* (1070/1659-1660), *Tecelliyât-ı Ehl-i Cennet Mehmed Efendi'nin Şerhi* (1075/1664-65), *Hac Konulu Manzume* (1077/1666), *Cûy-ı Rahmet* (1080/1669), *Tuhfetü'l-Menâzil Fî'l-Menâsik* (İstinsah 1087/1676-1677) adlı eserleriyle bugüne on beş eseri ulaşan Rızâyî'nin 77-78 yaşlarından yani 1087/1676 yılından sonra vefat ettiği düşünülmektedir (Çağırıcı 2006: 13-33, Cankurt 2014: 31-263, Çelik 2017: 84-117).

Hasan Rızâyî'nin *Cûy-ı Rahmet* adını verdiği ve özgün bir yöntemle *Gülistân*'ı nazmen şerhettiği bu eser, "mesnevi, kıta, gazel, nazm" gibi farklı nazım şekilleri ve vezinler ile kaleme alınmıştır. Mananın aktarıldığı 7625 beyit ve 4000 beyit civarındaki manzum Türkçe lügat ile Hasan Rızâyî'nin *Cûy-ı Rahmet* adlı eseri, Osmanlı kültür ve edebiyatında, eğitim ve öğretiminde önemli bir yer tutan *Gülistân*'ın büyük ve kıymetli bir şerhidir. *Gülistân*'daki hikâyelerin ve hikmet dolu ifadelerin Türk diline "manzum" olarak kazandırılması, *Gülistân* tercüme-şerhleri arasında *Cûy-ı Rahmet*'i öne çıkarmıştır. Bilinen tek manzum *Gülistân* şerhi olan *Cûy-ı Rahmet*'in, şerh tekniğine katkı sağlayan sözlüğü de bilinen tek manzum *Gülistân* sözlüğüdür.

Rızâyî'nin şerh tekniği incelendiğinde önemli bir özgünlük dikkat çekmektedir: Rızâyî, önce sürhle kaynak metinden bir *bölüm*, *paragraf*, *cümle*, *ifade* veya *beyit* vermiş, hemen altına aldığı parçayı siyah mürekkeple Türkçeye nazmen çevirmiştir. Çeviriyi yaptığı sayfanın

⁵ Sa'dî hakkında bilgi için Bk. Mustafa Çiçekler, "Sa'dî", TDVİA, C. 35, İstanbul 2008.

⁶ Nasihatname hakkında bilgi için Bk. İskender Pala, "Nasihatname", TDVİA, C. 32, İstanbul 2006.

⁷ *Gülistân* hakkında bilgi için Bk. Ahmet Kartal, "Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân* İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Bilgi, Kış 2001, s. 99-126; Aysun Çelik, *Türk Edebiyatında 'Gülistân' ve Hasan Rızâyî'nin 'Cûy-ı Rahmet' Adlı Manzum *Gülistân* Şerhi*, Selçuk Üniversitesi SBE DT, Konya 2017.

kenarına ise o sayfada geçen, önemli Farsça kelimelerin manzum lügatini yazmıştır. Bu bakımdan sayfa ortası mananın aktarıldığı bölüm, kenarlar ise kelimelerin anlamlarının verildiği lügat bölümü olarak kullanılmıştır.

İşte nasihatname türünün ve manzum şerh geleneğinin önemli bir ürünü olarak pek çok bakımdan kayda değer bulunan *Cûy-ı Rahmet*'te, Hasan Rızâyî; *Gülistân*'da geçen ayet ve hadisleri de nazmen aktarmış, ayrıca ziyadesiyle müstefit olduğu Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'ının etkisiyle Kur'ân'dan lafzi ve manevi iktibaslar yapmıştır. Ekseriyetle ayetlere doğrudan dikkat çeken Rızâyî, hikâyeyi destekleyici bir ayet zikredeceği zaman "kavlühû Ta'âlâ" ifadesiyle ayet aktardığını vurgulamıştır. Hadis-i şerif nakledeceği zaman ise "yüzü gül Peygamber", "Resûl-i Ekrem" gibi ifadelerle Hz. Peygamber'i methederek sözüne başlamış ve verdiği metnin hadis olduğuna dikkat çekmiştir.

Gülistân'da geçen ayet ve hadisleri sürhle yazdıktan sonra, altına siyah mürekkeple manzum olarak Türkçe karşılığını veren Rızâyî, *Gülistân*'da bulunmayan fakat Şem'î'nin *Şerh-i Gülistân*'ında olan yahut kendi tasarrufuyla şerhine eklediği ayet ve hadisleri siyah mürekkeple kaleme almak suretiyle okuyucunun kaynak metin ile hedef metin arasındaki farkı görmesini sağlamıştır.

Aşağıda *Cûy-ı Rahmet*'te geçen ayet ve hadis iktibasları, *Gülistân*'da bulunup bulunmamalarına göre sıralanmış, Rızâyî tarafından manzum olarak Türkçeye aktarımları verilmiştir:

1. Âyetler⁸

1.1. *Gülistân*'daki Ayet İktibaslarının Rızâyî Tarafından Türkçeye Nazmen Çevirisi

Hasan Rızâyî, *Gülistân*'ı bir bütün olarak şerh ederken ayetleri önce sürhle yazmış altına da bir veya birkaç beyitle aktarımını yapmıştır. Sa'dî'nin *Gülistân*'da yaptığı ayet iktibaslarının Rızâyî tarafından Türkçeye nazmen çevirileri şöyledir:⁹

- أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ

"(Ey Yahudiler), insanlara iyilik emreder de kendinizi unuttur musunuz?"

(Bakara 2/44)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Birisi kendi sözlerini tutmaz
İder bildüklerin Hakk emrin itmez

İderler nâsa eylük ile fermân
Unıdur kendi nefslerini ol ân (3010-3011)

⁸ Eserde geçen ayetlerin mealleri için şu kaynak kullanılmıştır: "Kur'ân-ı Kerim ve Meâl-i Âlisi. (Hazırlayan: A. Fikri Yavuz) (2002). İstanbul: Sönmez Yayınları." Bk. Kaynakça.

⁹ Eserde geçen uzun i'ler (î), metne müdahale etmemek adına, vezin gereği düzeltilmemiş/ kısaltılmamış aslı korunmuştur.

● وَالكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ

“... öfkelerini yutanlar, insanların kusurlarını bağışlayanlardır.”
(Âli İmrân 3/134)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Şuçnuñ diler 'afvın böyle cüvân
Ki ya'nî işbu âyet üzre iy şâh

Budur cennet anuñ için ki dâ'im
Bu da hışmını 'afv eyleye günâh

Çamu nâsuñ suçın bağışlaya ol
Teraħhum iden açar cennete rāh (635-637)

● إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ

“... O, senin âilenden değildir.”
(Hûd 11/46)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Senüñ ehlüñden olmadı bu Ken'ân
Anuñçün eyleme bir sözle inhā

Nebî evlâdını kâdrin ziyâde
Anuñ eylemedi ma'lûm ola tâ (7009-7010)

● قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً فَصَبْرٌ جَمِيلٌ

“... Babaları dedi ki: 'Hayır, nefisleriniz sizi aldatmış, böyle bir işe sürüklemiştir. Artık benim işim güzel bir sabırdır. ...'”
(Yûsuf 12/18)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Didi Ya'kûb ben itmem i'timâdı
Sizüñ söziñüze itmeñ 'inâdı

Ki nefsiñüz sizüñ eyledi tezyîn
Bu aħvâli size itdürdi taħsîn

Size gösterdi ma'kûl işbu işi
İdüp kizb ihtiyâr bu deñli kişi

Bu hüşûşa hemân ben şabr iderem
Şabır gökçek-dürür anı iderem

Murâdıma şabır ola vesîle
Ki yok benüm nizâ'um bir kes-ile

Ola bir gün murādımuñ huşulı
Bulaydum Yūsufuma ben vüşulı (7304-7309)

● فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ

“Hanım, onlara şöyle dedi: ‘İşte kendisi hakkında beni ayıplamış olduğunuz adam budur.’”

(Yūsuf 12/32)

Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilün

Görelər Leylāyı levvām bende eyleyem hiṭāb
İtdiñüz beni melāmet işbu ol ‘ālī-cenāb

Nitekim Mışruñ havātini melāmet itdiler
Haqq-ı Yūsufda Züleyhāya qamusı gitdiler

Gösterüp Yūsufı anlara Züleyhā çün hemān
Kesdiler hayretlerinden ellerini aqdı qan (5144-5146)

● فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ

“O vakit, Sūr’a üfürüldü mü, artık aralarında bir neseb yoktur.”

(Mü’minûn 23/101)

Mefā’ilün Mefā’ilün Fe’ülün

Buyurdu Haq ki Qur’an-ı ‘azimde
O naşş qāṭı’ ü qavl-i Kerimde

Kaçan kim çala İsrāfil şürı
O dem olur tamām dünyā kuşürı

Bu halkdan hiç su’āl olunmaz ensāb
Ölürlər nefsi nefsi şeyh ile şāb

Düşerler başı kaydına her ādem
Şaşar Havvā anamız dağı Ādem

Qo ensāb fahrını eyü ‘amel gör
Karañu olmaya başıña ol gör (5905-5909)

● لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةً وَلَا بَيْعًا عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ

“... alış-veriş, (onları) Allah’ı anmaktan alıkoymaz.”

(Nûr 24/37)

Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilün

Zāhirā cāhuñ ola zer’ ü ticāretüñ ola
Haq ile olunca qalbüñ hiç birinden yok zarar (2611)

● فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ

“Nihayet Karûn’u, hem de sarayı ile yere geçirdik.”

(Kasas 28/81)

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Fe’ülün

Helâk oldu ki Kârûn bunca gencle
Yire ol batdı gitdi niçe rencle

Anuñ hakkında nâzil oldu Qur’ân
Feḥasefnâ bihi cümle âyet iy cân¹⁰ (1465-1466)

● اَعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلًا مِّنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرِينَ

“Çalışın, ey Davud ailesi şükredin. Kullarım içinde şükreden azdır.”

(Sebe 34/13)

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

İdelüm ‘acz ü kuşûra i’tirâf
Bile taqşîrini ‘abd-i kalbi şâf (17)

● يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْغُلٰتِ اِنۡ جَآءَکُمْ مِّنۡهُنَّ فِئَةٌ مِّنۡهُمْ فَاجۡتَنِبُوۡهَا حَتّٰى يُنۡزِلَ عَلَیْکُم مِّنۡ سَمٰوٰتِنَا حِجَابًا مُّغۡشٰیۡمًا

“... Allah’ın kuvvet ve yardımını, o biat edenlerin vefa ve sadakatlerinin üstündedir...”

(Fetih 48/10)

Mef’ülü Mefâ’ilü Mefâ’ilü Fe’ülün

Hem daḥı senüñ oldu yüce cümleden elüñ
Senden iderem havfı dimem ben bâkim yok¹¹ (7400)

● وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ

“Allahü Teâlâ zalimleri sevmez.”

(Âli İmrân 3/57)

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Fe’ülün

Ki bir kul incide Mevlâsını bil
Ki ya’nî zulm ola çün kârı iy dil

Ele getürmek içün tab’-ı şâhı
İde bu zulmi ḥalka gâhî gâhî

Ḥudâ havâle ider aña ḥalkı
Helâk ider o ḥalk bu kesi ḥalkı (1490-1492)

¹⁰ Vezin kusurludur.

¹¹ Vezin kusurludur.

- كَلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا
“Yeyin, için, israf etmeyin.”
(A’raf 7/31)

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Fe’ülün

Ziyâde yiyüp israf eyleme sen
Budur âyât-ı Qur’ân kavlı-ı ahsen

Yiyün için kulum israfı itmeñ
Bu delıldür dağı elâfı¹² itmeñ (3417)

1.2. Gülistân’da Bulunmayan Fakat Rızâyî’nin Cûy-ı Rahmet Adlı Şerhinde İktibas Ettiği ve Türkçeye Nazmen Çevirdiği Ayetler

Hasan Rızâyî, *Gülistân*’ı şerh ederken Şem’î’nin *Şerh-i Gülistân*’ından ziyadesiyle faydalanmıştır. Bu vesile ile konuların işlenişinde Şem’î’nin de zikrettiği pek çok manzume, ayet ve hadisi o da naklederek şerhini zenginleştirmiştir. Sa’dî’nin *Gülistân*’ında bulunmayan ancak şerhini hazırlarken iktibas ettiği ayetleri Rızâyî, siyah mürekkeple kaleme alarak muhatabının kaynak metin ile hedef metin arasındaki farkı ve eklemeleri görmesine imkân vermiştir.

- وَلَا تُلْفُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ
“... elinizle (kendinizi) tehlikeye atmayın...”
(Bakara 2/195)

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün

Belâ gerçi muqadderdür o kapuya duğul itme
Ziyâde ihtirâz eyle duğulını kabul itme

Ve lâ-tulķū bi-eydikum ile’t-tehlūketi
Buyurdı Hâzret-i Mevlâ efendi bunu bilindi (4004)

- هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ
“O, ezeli ve ebedi hayat ile bizatihi diridir.”
(Bakara 2/255)

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün

Aña bir şey muhâl olmaz ne işler kıyl u kâl olmaz
Dağı hergiz su’âl olmaz hüve’l-ħayy u hüve’l-ķādir (401)

¹² “itlâfı” manaya daha uygundur.

- لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى

“...sadakalarınızı başa kalkmak ve eziyet etmek suretiyle boşa çıkarmayın...”

(Bakara 2/264)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Emegün eyleme minnetle ibtâl
Şakin ammâ gözün bunda budağdan (6601)

- وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ

“... ve her ilim sahibinin üstünde bir alim vardır.”

(Yûsuf 12/76)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Her 'ilim şâhibi üzre var 'alim
Kendi özün şanma 'alim iy nedim

Göge çıkınca el üzre vardur el
Kendi zu'muñca dime benem 'alim (6910-6911)

- فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

“... mukakkak ki Allah bu gibi muhsinlerin mükâfatını zayi etmez.”

(Yûsuf 12/90)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Şükür vâcib ki bizüm üstümüze
Hudâ ider 'ivaızlar şamumuza (235)

- وَلَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ

“Şükrederseniz, elbette size nimetimi artırırım.”

(İbrâhim 14/7)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Virdigine eylemezseñ şükr eger
Virdigi ni'metler elünden gider (8)

- إِنَّ الْمُبْدِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

“Çünkü israf yapanlar, şeytanların kardeşleridir.”

(İsrâ 17/27)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İşbu ihvân-ı şeyâtin oldı bu israf-ile
Tu'me-i şeytan şandı virilen malı bile (1131)

● وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

“Seni de (ey Resulüm), ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”
(Enbiya 21/107).

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

On sekiz biñ 'âlemüñ rahmeti budur zâhirâ
Âdem oğlunuñ güzîdesi budur yine şehâ

Geldi vü gitdi nübüvvetle tetimme-i zamân
Ol Muḥammed Muştafâ şefî'-i cümle 'âşiyân

Üzerine ola dâ'im çok şalât ile selâm
Âline aşḫâbına etbâ'ına hep ve's-selâm

Rahmet-i 'âlemiyân olduğına işbu delîl
Okı hıfz eyle efendi saña bu toğrı sebîl (60-63)

● وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا

“...ve rast geldikleri zaman, bulaşmadan iyi bir şekilde yüz çevirir geçerler.”
(Furkân 25/72)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Didi ol 'âbide okıdı bunu
Var-durur Ḥaḫḫuñ kulu ḳalbi ğanî

Uğrasalar bir günâhkâra hemân
Bencileyin ehl-i fisḳa ol zamân

Eyler ikrâm tîz giçer yanında ol
Ya'nî dir unıtmasun bu 'âşî ḳul

Eylemez aña ḫakâretle naẓar
Sen niçün taḫḫîr idersin ser-te-ser

İtme taḫḫîr beni iy 'âbid yüri
Ne var elümde benüm iy dîn eri (3066-3070)

● إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ

“Ancak ailesinden, geridekiler içinde yalnız karısı kaldı.”
(Şu'arâ 26/171)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bedler ile yâr oldı zevce-i Lût-ı Nebî
Gitti ol çüft olmadı peygâmbere olma ğabî

Cennete girmege mâni' oldı imdi ol sebeb
Küfr-ile gitdi hidâyet eylemedi aña Rab

İşbu âyet-i kerîme oldı çün buña delil
Okı fikr eyle bunuñ ma'nâsını bir çoğrı bil

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İllâ 'acūzen f'l-ğābir ĩn
Bizi yā Rab bedlere itme qarın (823-827)

- *كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ*
“... Her din sahibi, kendindeki dine güvenmektedir.”
(Rûm 30/32)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Cehūd dir içerem Tevrâta andı
Eger hılâf idersem ben bilindi

Senüñ gibi Müselmân olayum ben
Ölürsem de Müselmân öleyin ben

Eger kalmasa 'akıl yir yüzinde
Kişi kendiyi nâ-dân şaymaz anda

Benem 'ākıl cihān yüzinde ancak
Diyü da'vâ ider her kes muhaqqak (6826-6829)

- *وَلَنذِيقَنَّهٖم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَلِيمِ*
“Şu da muhakkak ki, o kâfirlere, o en büyük azaptan önce, yakın azaptan tattıracağız...”
(Secde 32/21)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Buyurdu Hâk Ta'ālâ Hâzreti çün
Kemâl-i kudret-ile Rabb-ı bî-çün

Ki biz tatdıruruz anlara elbet
'Azâbı kim çekerler çok felâket

Ŧatar 'azâb-ı ednâyı ki anlar
Olup katl çalınur haddüñe bunlar

Ki soñra olınur 'azâb-ı ekber
Ŧıyâmetde olınca rûz-ı maşşer (7375-7379)

- أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

“Ey Âdemoğulları! Şeytana itaat etmeyin, o size açık bir düşmandır diye size öğüt vermedim mi?”

(Yâsîn 36/60)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hağ Ta'âlâ Hazreti buyurdu benüm kullarum
Ben size 'ahd-ı vaşiyet itmedüm mi çün direm

İtmeñüz aşlâ 'ibâdet işbu şeytâna müdâm
Ol 'aduñuzdur sizüñ andan kaçuñ her şubh u şâm (6853-6854)

- كُنْ فَيَكُونُ

“... 'ol' der ve oluverir.”

(Yâsîn, 36/82)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Hudâmuz bir ulu zâtdur anuñ bir ismidür Kâdir
Ne isterse hemân kün dir efendüm ol olur zâhir (400)

- اللَّهُ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ

“De ki: 'Ey nefislerine karşı haddi aşmış kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidi kesmeyiniz; çünkü Allah bütün günahları mağfîret buyurur.'...”

(Zümer 39/53)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Rağmetüñden hiç ümîdi kesemez
Ne kadar çok ise zenb bî-irtiyâb (7364)

- وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَّوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يَنْزِلُ بِقَدْرِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ

“Eğer Allah, kullarına rızık bol bol yayıverseydi, muhakkak yeryüzünde azar, taşkınlık ederlerdi. Fakat (Allah, rızıkları) dilediği bir miktar ile indirir. Şüphesiz ki O, kullarının bütün hallerinden haberdardır, bütün yaptıklarını görür.”

(Şûra 42/27)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hağ Ta'âlâ rızık-ı 'ibâdı eger
Baş ideydi kul azardı ser-te-ser

Her kesüñ hâlini bilürsin tamâm
Aña göre rızık virürsin ve's-selâm (3611-3612)

- فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا إِنَّ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ

“...biz de seni üzerlerine bir bekçi göndermedik ya! Sana düşen ancak tebliğdir.”
(Şûra 42/48)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

İrişdür saña lâzım Hâk kelâmı
Kabûl itmezse dön git vir selâmı

Saña lâzım olan iblâğdur ancak
Tutar tutmaz nef[i]' kendine el-ğâk (5840-5841)

...

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Bu mazmûn üzre iblâğ eyledüm ben
Kabûl iderse hoş itmezse ağsen

Hemân ancak du'âdur bes murâdum
Tamâm oldu Gülistân aña şâdum (7603-7604)

- وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben, insanları ve cinleri, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.” (Zâriyât 51/56)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İşbu Hâk kavli 'ibâdete delîl
Kılma tã'atden ölürsen de 'alîl (3)

- مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا

“... onunla amel etmeyenlerin hali, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin haline benzer...”
(Cum'a 62/28)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ol 'ağılsız âdemün ne 'ilmi var ne hayır
Anuñ üstinde olan odun kitâb 'ilm eşeri (6617)

- وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ

“... Kim Allah'a tevekkül ederse, O, ona yeter.”

(Talâk 65/3)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Eyü sîretli mübârek dağı ma'kül re'y olan
Dervîşe söyleñ vaqıf etmegini ol yimesün

Oturup bir küşede itsün kanâ'at her zamân
Boynına çanta ele 'aşâ alup dilenmesün (2928-2929)

● **وَأَنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ**

“Gerçekten sen, pek büyük bir ahlâk üzerindesin.”
(Kalem 68/4)

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Fe’ülün

Ki anuñ hoş-durur hulk-ı ‘azîmi
Ki böyle kim görür nefsi kerîmi (78)

● **وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ**

“Secdene devam et de (Rabbine) yaklaş.”
(Alak 96/19)

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Secde ile ol yakın gâyet aña
Olma dür şeytân gibi Hâğdan yaña (4)

2. Hadisler¹³

Hadislerin müstakil olarak bir araya getirildiği manzum kırk hadis ve yüz hadisler, klasik Türk edebiyatında Hz. Peygamber sevgisine işaret eden eserlerdendir. Hasan Rızâyî’nin bir Peygamber âşığı olduğu hemen her eserinde dikkat çekmekle birlikte manzum bir Kasîde-i Bürde şerhi olan Miiftâhü’s-Sa’âde¹⁴ adlı eserindeki ifadelerle ve *Cûy-ı Rahmet*’te hemen her fırsatta Hz. Peygambere getirdiği salât u selâmlarla sevgisini defaten kaleme dökmüştür.

2.1. Gülistân’daki Hadis İktibaslarının Rızâyî Tarafından Türkçeye Nazmen Çevirisi

● **مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ**

“Acımayan acınmaz.” (Buhâri, Edeb 18; Karahan 1954: 241)

Fe’ülün Fe’ülün Fe’ülün Fe’ül

Şu kim rahmet itmez o bulmaz rah[ı]m
Terağhum eylemekdür za’ife mühim (7452)¹⁵

¹³ Eserde geçen hadislerin manaları için -ekseriyetle- şu kaynaktan istifade edilmiştir: Mehmet Yılmaz (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Kesit Yayınları. Bk. Kaynakça.

¹⁴ Eser hakkında bilgi için Bk. Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî El-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Miiftâhu’s-Sa’âde Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, Aksaray 2015.

¹⁵ Vezin kusurludur.

● يا ملائكتي قد استخيتت من عبدي و ليس له غيري فقد غفرت له دعوتش را اجابت کردم و حاجتش بر آوردم که از بسيار دعا و زاري بنده همی شرم دارم

“Ey meleklerim, ben bu kulumdan utandım. Onun benden başka Rabbi, Mevlâsı olmadığını bildiği halde ve bana 'Yâ Rabbî! Yâ Rabbî! Yâ Rabbî!' diye yöneldiği halde, ona icabet etmemekten ben utandım ve onu mağfiret ettim, buyurur.”¹⁶

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İşbu kuluñ benden özge Rabbisi yokdur 'ayân
 atı çok itdi tazarru'la niyâzı râyegân

Ben utandım bu ulumdan imdi rahmet eyledüm
 İşbudur tak du'âsın ben icâbet eyledüm (90-91)

● ما عرفناك حق معرفتك

“Ey Allah! Seni şanına yakışır bir şekilde bilemedik.” (Yılmaz 2013: 474)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Böyle dirler saña lâyı H 'ibâdet itmedük
 Çok-durur anda uşûrimuz tamâm şûkr itmedük (103)

● ما من مولود إلا يولد على الفطرة، فأبواه يهودانه أو ينصرانه أو يمجسانه كما تنتج البهيمة بهيمة جمعاء هل تحسون فيها من جدعاء

“Her doğan çocuk, mutlaka İslâm fıtratı üzerine doğar; ancak ana babası onu Yahudi veya Hristiyan ya da Mecusî yaparlar.” (Yılmaz 2013: 482)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Daı vâriddür adîşde anı buyurdı Resûl
 Ola ol vech-ile 'âmil fazl-ı H ile bu ul

il'at-ı İslâm üzre atadan oğar veled
 Küfr-ile oğmaz birisi böyledür emr-i Aad

Vâlidey[i]n şoñradan dînlerini ta'lim ider
 Ol dîne gider veled ol dîn ile ölür gider

Eyleye meger hidâyet aña fazl-ile udâ
 Dîn-i İslâma girüp bula hidâyet zâhirâ

Evvelâ Yahûdî tadîm oldu adîşde hemân
 Bu-durur işbunda nûkte böyle muşarra 'ayân

avm-i Yehûdâ arişdür işbu sûretde tamâm
 Kendi dînlerini ta'limde iderler ihtimâm (817-822)

¹⁶ Kaynağı tespit edilemedi.

● التَّوْمُ أَخُو الْمَوْتِ

“Uyku, ölümün kardeşi (bir benzeri)dir.” (Aclunî 1351-52: I-29)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Uyumak oldu bu mevtüñ karadaşı

Uyuyan âdem birağur her işi

Uyuyan kişi ki beñzer öliye

İltifât itmez kiçiye uluya (1085-1086)

● إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَبْسُطُ يَدَهُ بِاللَّيْلِ لِيَتُوبَ مُسِيءُ النَّهَارِ, وَيَبْسُطُ يَدَهُ بِالنَّهَارِ لِيَتُوبَ مُسِيءُ اللَّيْلِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا

“Allah gündüz günah işleyen kimsenin tevbesini kabul etmek için geceleyin rahmet elini açarak tevbeleri kabul eder, gece günah işleyen kimsenin tevbesini kabul etmek için gündüz rahmet elini açarak günahları bağışlar, güneş battığı yerden doğuncaya kadar (yani kıyamete) kadar bu böylece devam eder gider.” (Müslim, Tevbe 31)

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Bu hadīs-i şerīfün hükmi ile

İderem tevbe cümle cürme bile

Buyurdu Hâzret-i Resûl-i Ekrem

Çamu ümmete tebşir itdi ol dem

Çapanmaz tevbe çapusu ki zâhir

Güneş toğmaya mağribden bu bâhir

Resûlün her hadîsi cümle hağdur

Huşûşâ 'âşî tevbeye ehağdur(5306-5309)

● حَقَّتْ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحَقَّتْ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ

“Cennetin çevresi hoş gİtmeyen şeylerle, cehennemın çevresi hoş gİden, cazip şeylerle kuşatılmıştır.” (Aclunî, 1351-52: I-348)

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Bu dünyâ 'ıyşınıñ lezzeti âhir

Olur şoñunda ledğa yine zâhir

Bu cennet yolunuñ öñinde dīvâr

Mekârevâr çekerler anı ebrâr

İderler şer'a anlar imtişâli

Bulur cennetde çaşr-ı bî-mişâli

Meşakğatlerle cennet oldu tezyîn

Bu zağmeti çeken kimseye tağsîn (6546-6549)

- الرَّاحِمُونَ بِرَحْمَتِهِمُ الرَّحْمَنُ ارْحَمُوا مِن فِي الْأَرْضِ بِرَحْمَتِكَ مِنَ السَّمَاءِ
"Yeryüzündekilere acıyınız (ki göktekiler de size acısınlar)." (Aclunî, 1351-52: I-109)
Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Hemân raḥm idene raḥm ider Allāh
Buyurdu *irḥamū men* eyle her gāh

İde yir ḥalkına her kim ki raḥmı
Aña Ḥaḳ raḥm ider görmez o zaḥmı(1575-1576)

2.2. Gülistân'da Bulunmayan Fakat Rızâyî'nin Cûy-ı Rahmet Adlı Şerhinde İktibas Ettiği ve Türkçeye Nazmen Çevirdiği Hadisler

- أَنَا وُلِدْتُ فِي زَمَنِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ
"Ben, adaletli bir devlet başkanı zamanında doğdum." (Aclunî 1351-52: II-341)
Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Eyü nāmıla ḳodı Nüşirevānı
Giçürmekle ol 'adl-ile zamānı

Küfür ile ḥarāb olmaz bu 'ālem
'Adālet eyleye ḥāküm dem-ā-dem

Resül-i Ekrem eyledi tefāḥür
Gelüp 'adl günü ol 'araḳ-ı ḫāhir (1467-1469)

- فَاحْتُوا التُّرَابَ فِي وُجُوهِ الْمَدْحِينِ
"Meddah (dalkavuk)ları gördüğünüzde yüzlerine toprak atınız." (Aclunî 1351-52: I-90)
Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bu ḳadar cefā kifāyet eyler iy ögen beni
'Aceb u kibr ḥāşıl idüp itme dūr Ḥaḳdan beni

Ol med[i]ḥ helāküme zāhir sebep olur benüm
Umaram 'afv eyleye fazlı ile Mevlā seni

Zāhir-i ḥālüm-dürür bendeki zāhir gördigün
Bāḫnum ḥālını bilmezsın ḳabih yok ḥaseni (2212-2214)

- مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ لَا يَرْحَمُهُ اللَّهُ
"Merhamet etmeyene, merhamet olunmaz." (Buhâri, Tevhid 2, Edeb 27)
Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Eger dünyāda itmeyen 'adālet
Bulur Ḥaḳdan 'adil rüz-ı ḳıyāmet

Mu'āmele iderse 'adl-ile Hāk
Bulur itdiklerin bu halk muhākkaq

İderse fazl u luṭfı ile ihsān
Bulursın iy Rızāyī anda gufrān (1048-1050)

● الْقِنَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَفْنَى

“Kanaat, tükenmez bir hazinedir.” (Aclunî 1351-52: II-102)

Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Bu kanā'at hazīnesi dā'im
Ol tükenmez bilür kamu 'ālem

Hāk naşīb eyleye kanā'ati bes
Bil fenā bulmaz ol bile her kes (2713-2714)

...

Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

İşbu genc-i kanā'ate tarı
Olmadı bu fenā ki zaḥmet yok (3289)

● مِنْ تَوَاضَعٍ رَفَعَهُ اللَّهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ

“Allah rızası için alçakgönüllü olanı Allah yüceltir; büyüklenenini ise Allah alçaltır.” (İbn Mâce, Zühd 16; Karahan 1954: 321)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Kim tevāzu' ide Allāh ref' ider
Kim tekebbür ide yire def' ider

Ṭutmazam senüñ gibi başum göge
Kişi lev m eyleye nefsine söge

Kim ki yok yire ki boynun uzadur
Çok ta'[a]b çeker anı bes ufadur (3112-3114)

● اتَّقُوا مَوَاضِعَ النَّهْمِ

“Töhmet yerlerinde bulunmaktan sakınınız.” (Aclunî 1351-52: I-44)

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Eger nefsinden olsa kişi sālīm
Yaramazlığı işlemese dā'im

Nicesi sālīm olur sū-i zandan
Ki dimez müdde'ī kavli ḥasenden

Ḳabîḥ söyler ki itdi dir ḳabāḥat
Yirüñ olmaya mevâzı'-ı töhmet (4848-4850)

- **ثلاثة لم يخلق الخلاص من السنة الخلق و الراحة في الدنيا و الشفاعة في الموت**
"Dünyada rahatlık yoktur. (Üç şey yaratılmamıştır; dünyada rahat, ölümden şefa'at, insanların dilinden kurtuluş...)" (Başaran 1994: 24)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Kişi mümkindür itmek çün ferāğat
Ḳamu nā-meşrū' işlerden bu sâ'at

Otura işinüñ ardına varup
Ola ol 'avn-ı Ḥaḳḳ-ile ki ta'yib

Velî ḥalkuñ dili bağlanmaz aşlā
Anı ḥalk itmedi ol 'ālî Mevlā (4851-4853)

- **لو لم تذبوا لذهب الله بكم ولجاء بكم غيركم بذنوبكم فيستغفرون الله فيغفر لهم**
"Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi helak eder ve yerinize günah işleyip peşinden tövbe eden kullar yaratırdı." (Müslim, Tevbe, 9, 10, 11)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Bu ḥadîş-i şerîf menḳül Resûlden
Resûl-i kâ'inât ol yüzi gülden

Eger Müslim olan itmese 'işyân
Yaradurdu Ḥudā bir ḳav[i]m iy cān

Günāḥ işlerdi anlar yine ol dem
İderdi Ḥaḳ yine anları ekrem

Ḳoyardı cennetine raḥmet ile
Ḳomazdı birisini zaḥmet ile (5310-5313)

- **لا صلاة الا بحضور القلب**
"Namaz, ancak gönül rahatlığı ile (tam) olur." (Büyükkörükçü 1959: 265)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Ḥuzûr-ı ḳalb ile ola 'ibâdet
İcâbete ḳarîndür ne sa'âdet (6191)

● النجاة في الصدق

“Kurtuluş doğrudur.” (Yılmaz 2013: 567)

Mef’ülü Mefā’ilü Mefā’ilü Fe’ülün

Doğru söz ile kişi bulur yine necâti

Haşmıña eger habs-i şet[i]m olsa da katı (7293)

SONUÇ

Nasihatname türünde kaleme alınan eserlerde ayet ve hadis iktibaslarını sık sık görmek mümkündür. Zira “İslam ahlakı, Kur’ân ahlakı, Peygamber ahlakı” ile ahlaklanmayı öngören mütefekkirler ve müellifler, eserlerinde bu mukaddes metinlere mutlaka başvurmuşlardır. Nasihatname türünün mühim bir temsilcisi olan Sa’dî de *Gülistân*’da ahlak eğitimi için hikmet dolu hikâyeler anlatırken Kur’ân’a, hadislere, peygamber kıssalarına pek çok kez müracaat etmiştir. Hasan Rızâyî de özgün bir yöntemle kaleme aldığı *Cûy-ı Rahmet* adlı manzum *Gülistân* şerhinde bu ayet ve hadis iktibaslarını Türkçeye aktarmış, bunun yanı sıra kendisi de ilavelerde bulunmuştur.

“*Gülistân*’da bulunanlar” ve “*Gülistân*’da bulunmayanlar” şeklinde tasnif ettiğimiz ayet ve hadis iktibasları; Sa’dî’nin ayet ve hadis iktibaslarını ihtiva etmekle beraber, Rızâyî’nin çok sayıdaki ilavelerini de içermektedir. *Gülistân*’da geçen 12 ve Rızâyî’nin eklediği 22 ayet ile toplam 34 ayet; *Gülistân*’da bulunan 8 ve Rızâyî’nin eklediği 10 hadis ile toplam 18 hadis-i şeriften istifade edilerek verilmek istenen nasihat kuvvetlendirilmiştir. Telmih olarak düşünülen ayet ve hadisler ise, makale sınırlarını aşacak kadar fazladır. Dolayısıyla *Gülistân*’da bulunmadığı halde Rızâyî’nin lafzen iktibas ettiği ayet ve hadislerin çokluğu dahi, *Cûy-ı Rahmet*’in motamot bir tercüme sınırlarından çıkarak şerh dairesine girmiş bir eser olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

İktibas edilen ayet ve hadislerin konuya uygunluğuna özen gösterilen *Cûy-ı Rahmet*’te, daha ziyade çok bilinen ayet ve hadisler işlenmiştir. Rızâyî, ayet ve hadislerin Türkçeye aktarımında oldukça sade bir dil kullanarak; bu hacimli şerhteki manayı ve mesajı, sanat yapma gayesinin önüne geçirmiştir.

KAYNAKÇA

- Aclunî, İsmail b. Muhammed (1351-1352), *Keşfü'l-hafâ*, C. I-II, Beyrut.
- AKOT, Bülent (2013), "Mevlânâ İdris-i Bitlisî ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Hadîs-i Çihil", *Journal of Islamic Research*, S. 24 (2): 71-84.
- AVCI, İsmail (2016), "16. Asır Şairlerinden Lutfî'nin Manzum Kırk Hadisi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 16: 1-32.
- BAŞARAN, Selman (1994), *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay.
- BÜYÜKKÖRÜKÇÜ, Tahir (1959), *Mevlânâ ve Mesnevî*, Konya: Bedir Yay.
- CANKURT, Hasan (2014), *Seyyid Hasan Rızâyî El-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Miftâhu's-Sa'âde Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış yüksek lisans tezi).
- CANKURT, Hasan, (2015), *Seyyid Hasan Rızâyî El-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Miftâhu's-Sa'âde Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, Aksaray: Aksaray Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kültür Yayınları-11.
- ÇAĞIRICI, Mustafa, (2006), *Hasan Rızâyî ve Tezkiretü's-Sâlikîn ile Mahmûdiyye Adlı Eserleri Tahkik ve Değerlendirilmesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- ÇELİK, Aysun, (2017), *Türk Edebiyatında 'Gülistan' ve Hasan Rızâyî'nin 'Cûy-ı Rahmet' Adlı Manzum Gülistan Şerhi*, Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış doktora tezi).
- ÇİÇEKLER, Mustafa (2008), "Sa'dî", *İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- ECE, Selami (2002), "İktibas", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9: 39-53.
- İLAYDIN, Hikmet (1946), *Gülistân*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- KANAR, Mehmet (2013), *Sâdi-i Şîrâzî, Gülistan*, İstanbul: Şule Yay.
- KAPLAN, Yunus (2017, Bahar), "Kur'an Surelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek Daha: Senâ'î ve Suverü'l-Kur'an'ı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, S. 41: 1-12.
- KARAHAN, Abdülkadir (1954), *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- KARTAL, Ahmet (2001, Kış), "Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân İsimli Eserinin Türkçe Tercümeleri", *Bilig*, S. 16: 99-126.
- KUZUBAŞ, Muhammet (2003, Yaz), "Divan Şiirine Kaynaklık Ermesi Bakımından Kur'an", *Diyanet İlmî Dergi*, Yaz: 101-116.
- PALA, İskender (2006), "Nasihatname", *İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- SEVGİ, Ahmet (1993), *Merdümî, Tuhfetü'l-İslâm (Manzûm Kırk Âyet ve Kırk Hadis Tercümesi)*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.
- SEVGİ, Ahmet (2000), *Molla Câmî'nin Erba'in'i ve Manzûm Türkçe Tercümeleri*, Konya: Alp Ofset.
- UZUN, Mustafa (2002), "Kur'an", *İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- YAVUZ, A. Fikri (2002), *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-i Âlisi*, İstanbul: Sönmez Yay.
- YILMAZ, Mehmet (2013), *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Kesit Yay.